

*Ищенко С. О.,
аспірант кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена питанню адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України, зокрема його поняттю й ознакам. З'ясовано зміст таких правових категорій, як статус, правовий статус, адміністративно-правовий статус, військовослужбовець. Розглянуто структуру адміністративно-правового статусу військовослужбовця й охарактеризовано його елементи. Узагальнено ознаки, які наповнюють адміністративно-правовий статус військовослужбовців. Надано визначення адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України й виокремлено ознаки такого статусу.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, військовослужбовець, Збройні Сили України, правовий статус військовослужбовця, статус.

Постановка проблеми. Вагоме значення в обороні України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, забезпеченні державної безпеки відіграють військовослужбовці Збройних Сил України. Саме на них покладаються найважливіші функції держави. Поряд із цим адміністративно-правовий статус указаної категорії осіб відображає особливості їхнього правового становища та місце в системі суб'єктів військової сфери. З огляду на зазначене, набуває актуальності з'ясування поняття й ознак адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України, що сприятиме відмежуванню останнього від інших категорій осіб та інших видів правового статусу військовослужбовця.

Окремі аспекти адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України досліджували в працях такі науковці, як В. Кириленко, В. Коваль, В. Пашинський, А. Петров та інші. Однак дослідження в означеній сфері відрізняються своєю глибиною: одні з них вивчають лише окремі елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців, інші – розкривають загальну структуру такого статусу, не вдаючись до детального аналізу його елементів і не виокремлюючи ознаки, притаманні вказаному адміністративно-правовому статусу.

Мета статті полягає у визначенні поняття адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України та виокремленні ознак останнього на підставі здійснення характеристики елементів означеного статусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розрізі цього питання вважаємо за доцільне розпочати з характеристики понятійно-категоріального апарату, що передбачає з'ясування змісту таких категорій, як «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус», «військовослужбовець», з метою формулювання власного визначення адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України.

Так, відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, статус – це становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у системі [1, с. 1387]. Тобто на основі цього терміна формулюються категорії, що відображають певні аспекти правового становища відповідних суб'єктів права. Зауважимо, зазначене поняття вживається не лише щодо фізичних осіб, а й щодо юридичних. Однак, виходячи з того, що військовослужбовець є фізичною особою, нами використане саме це визначення.

Розглядаючи дефініцію правового статусу, звернемося до думки В. Александрова, який під час дослідження статусу військовослужбовця визначив поняття правового статусу як сукупність прав, свобод, обов'язків, обмежень, заборон, відповідальності, встановлених законодавством і гарантованих державою [2, с. 78]. Схоже визначення можна зустріти у фахівців із теорії права й адміністративного права. Відмінність полягає лише в переліку структурних елементів, що входять до правового статусу, тобто залежить від підходу до тлумачення, обраного вченим (обмеженого чи розширеного). Однак, незважаючи на підхід, обраний під час тлумачення правового статусу, визначальною рисою вказаної правової категорії є її багатоеlementність.

Відповідно, ознаками правового статусу є універсальний характер (поширюється на всіх суб'єктів); відображає особливості особи та держави як учасників суспільних відносин і ступінь, характер їх взаємодії; права та свободи, що становлять основу статусу, не можуть реалізуватися без інших його компонентів – обов'язків і відповідальності; забезпечує системність прав, свобод та обов'язків; елементи є взаємопов'язаними та взаємодіючими; характеризується відносною стабільністю [3, с. 96].

Що ж до особливостей правового статусу військовослужбовців, то В. Кириленко виокремлює такі:

- 1) особливі права й обов'язки встановлюються спеціальними актами законодавства, військовими статутами, наказами, настановами, інструкціями;
- 2) обмеження політичної діяльності (заборона участі в страйках, у політичних партіях);
- 3) обмеження свободи пересування;
- 4) залежність обсягу правового статусу від посади та військового звання;
- 5) заборона займатися підприємницькою діяльністю;
- 6) суб'єктивне право на пільги;
- 7) особливий порядок притягнення до адміністративної, дисциплінарної й матеріальної відповідальності;
- 8) військовослужбовці виступають як спеціальний суб'єкт у складі військових злочинів [4].

Водночас зміст правового статусу військовослужбовців є дуже багатограним і залежить від низки факторів. По-перше, військовослужбовець як громадянин своєї держави виконує обов'язки щодо збройного захисту держави, пов'язані з необхідністю беззаперечного виконання наказів і поставлених завдань у будь-яких умовах, у тому числі й із ризиком для життя. По-друге, конституційні права і свободи військовослужбовців, їхні обов'язки й відповідальність визначаються з урахуванням можливостей їх реалізації в умовах збройних сил, що спричиняє деякі обмеження в правах і свободах. Отже, виконання громадянином обов'язків військової служби зумовлює те, що стосовно нього буде діяти низка обмежень, що передбачені законодавчо й впливають із особливостей військової служби, а також відповідно до цих особливостей військової служби їм надаються додаткові права, пільги, гарантії та компенсації [5, с. 9]. Інакше кажучи, під час несення військової служби військовослужбовець як зазнає низку обмежень стосовно реалізації його прав і свобод, наданих йому на законодавчому рівні, так й отримує додаткові права, гарантії тощо.

Натомість І. Корж, досліджуючи умови набуття і припинення правового статусу військовослужбовців в Україні, виділяє дві його частини: загальну та військово-службову. Загальну частину, на думку вченого, становлять юридично гарантовані чинним законодавством, насамперед Конституцією України, права і свободи, а також визначені обов'язки й відповідальність військовослужбовців як громадян України. Особливість статусу військовослужбовця полягає в тому, що він володіє правами і свободами людини та громадянина з певними обмеженнями, визначеними чинним законодавством України. У свою чергу, основу правового статусу військовослужбовця становлять права, обов'язки й відповідальність військовослужбовців, яка передбачена військовим законодавством і яка, по суті, визначає його правове становище, його адміністративно-правовий статус [6, с. 6].

Говорячи про поняття адміністративно-правового статусу, підкреслимо, що воно є вужчим від попередньо розглянутого, адже правовий статус охоплює адміністративно-правовий, конституційно-правовий статус тощо. У правовій доктрині виділяють три підходи до розуміння адміністративно-правового статусу – вузький, класичний і широкий. Так, представники першого підходу визначають зазначену категорію як певний комплекс прав та обов'язків, що закріплені законодавством за конкретним суб'єктом адміністративного права [7, с. 194], зраховуючи до структурних елементів адміністративно-правового статусу лише права й обов'язки. Однак такий підхід не враховує, що, окрім прав та обов'язків, суб'єкт адміністративного права повинен нести ще й відповідальність і мати певні гарантії.

Приблизником класичного підходу є М. Добкін, який розглядає адміністративно-правовий статус як комплексне явище, що складається з декількох складників, які ґрунтуються на правах та обов'язках. Далі науковцем зауважується, що найбільш правильним і повним буде виділення як елементів адміністративно-правового статусу прав, обов'язків, гарантії і відповідальності суб'єктів права [8, с. 13].

Більш широко тлумачить адміністративно-правовий статус О. Гусар, на думку якої адміністративно-правовий статус – це системна сукупність адміністративно-правових властивостей суб'єкта права. Такими властивостями є детерміновані нор-

мами адміністративного права: 1) компетенція суб'єкта; 2) порядок його утворення й набрання юридичних ознак; 3) назва; 4) місце дислокації; 5) структура; 6) цілі функціонування; 7) відповідальність [9, с. 116]. Такий підхід водночас розкриває структуру адміністративно-правового статусу, але разом із тим не всі його елементи доцільно зараховувати до такої структури. Зокрема, мова йде про назву та місце дислокації. Зважаючи на те що адміністративно-правовий статус указує на місце (положення, становище), яке займає відповідний суб'єкт у системі суб'єктів адміністративного права, залишається не зрозумілим, як саме вказані елементи впливають на становище суб'єкта в означеній вище системі. Відповідно, інформація про назву й місце дислокації має другорядне значення.

Повертаючись до питання адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України, розглянемо доктринальне визначення безпосередньо самого військовослужбовця, адже законодавче визначення неповною мірою розкриває ознаки, притаманні цій категорії осіб. Зокрема, В. Пашинський пропонує таке визначення поняття: військовослужбовець – це громадянин України, який проходить військову службу, що є державною службою особливого характеру, в одному з військових формувань України, яке створене відповідно до чинного законодавства України для здійснення оборони держави [5, с. 6]. Тобто в основі формування цього поняття лежить така ознака, як проходження військової служби. А одним із військових формувань є саме Збройні Сили України.

Переходячи безпосередньо до структури адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України, підтримуємо позицію В. Ковалю, який до структури адміністративно-правового статусу військовослужбовців зараховує такі елементи: 1) обов'язки; 2) права (у тому числі право-обов'язки); 3) гарантії реалізації обов'язків і прав; 4) юридичну відповідальність [10, с. 94].

Однак, на нашу думку, ще одним складником адміністративно-правового статусу військовослужбовця є обмеження й заборони під час військової служби, що встановлюються виключно законом. Тобто це обставини, визначені нормами військового права, за наявності яких військовослужбовці не можуть проходити військову службу й, відповідно, підлягають звільненню. Такі обмеження та заборони включають імперативний перелік діянь, несумісних зі статусом військовослужбовця загалом. У разі їх недотримання завдається істотна шкода не тільки інтересам військової служби, а й держави. У цьому випадку варто наголосити на тому, що мова тут не йде про заборону обмежувати військовослужбовців у правах і свободах.

Щодо обов'язків військовослужбовця Збройних Сил України, то вони закріплені положеннями таких нормативно-правових актів, як Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 року № 548-ХІV тощо. Не вдаючись до детального аналізу кожного з означених актів, відмітимо, що всі обов'язки військовослужбовців можна поділити на загальні, спеціальні та службові.

Не менш важлива роль у структурі адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України поряд з обов'язками належить правам. Вони є законодавчо встановленими українським законодавством правовими можливостями ефективно реалізовувати обов'язки у сфері військової служби.

Із цього приводу цікавою є точка зору В. Ковалю, який уважає, що специфіка таких прав полягає в тому, що такі права не виступають виключно як міра можливої поведінки, а доволі часто саме як міра необхідної поведінки. До того ж за їх нереалізацію може наставати конкретний вид і міра юридичної відповідальності. У зв'язку з цим такі права доволі часто юридично являють собою категорію правообов'язків [10, с. 94].

Зауважимо, що між обов'язками та правами військовослужбовців існує тісний взаємозв'язок. Наприклад, під час реалізації права на свободу слова, доступ до отримання й поширення інформації військовослужбовці разом із тим не повинні розголушувати військову таємницю.

Іншим елементом адміністративно-правового статусу означеної категорії суб'єктів є гарантії, які є сукупністю адміністративно-правових заходів, спрямованих на забезпечення правового й соціального складників захищеності військовослужбовців. При цьому гарантії реалізації обов'язків і прав військовослужбовців традиційно поділяють на загально-правові та спеціальні.

Однак В. Коваль, досліджуючи адміністративно-правовий статус військовослужбовця, зауважує, що доречно говорити не про звичайні гарантії, які в працях розглядають учені-теоретики, вчені-конституціоналісти і здійснюють спробу їх класифікувати, а про адміністративно-правові гарантії, які є передбаченим чинним законодавством комплексом владних засобів впливу на сферу забезпечення адміністративно-правового статусу військовослужбовців з метою створення умов для безперешкодного здійснення військовослужбовцями своїх прав, якими вони наділені під час проходження військової служби [11, с. 42].

Що стосується юридичної відповідальності військовослужбовців, остання залежить від характеру й тяжкості правопорушень, учинених указаним суб'єктом. Військовослужбовець може бути притягнутий до адміністративної, дисциплінарної, кримінальної, матеріальної та цивільної відповідальності. З приводу адміністративної відповідальності зауважимо, що означена категорія осіб несе відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами, як правило. Однак у деяких випадках військовослужбовці притягуються до такої відповідальності на загальних підставах, виступаючи при цьому не спеціальними суб'єктами адміністративної відповідальності.

До загальних особливостей юридичної відповідальності саме військовослужбовця В. Вернигора зараховує набагато ширше, ніж у цивільних осіб, коло обов'язків, за неналежне виконання яких передбачена юридична відповідальність, що зумовлено специфікою військової служби та її чіткою нормативно-правовою регламентацією; суворішу відповідальність військовослужбовців за скоєння аналогічних із цивільними особами правопорушень; наявність у командирів (начальників) спеціальних законодавчо закріплених повноважень щодо застосування заходів із забезпечення службової дисципліни серед військовослужбовців; визначеність спеціальних умов притягнення до юридичної відповідальності; наявність специфічних заходів юридичної відповідальності тощо [12, с. 70].

До ознак, які наповнюють адміністративно-правовий статус військовослужбовців як суб'єктів захисту України, можна зарахувати:

1) безпосередньо сам зміст проходження служби (захист безпеки суспільства й держави);

2) виконання професійних обов'язків, пов'язаних із захистом безпеки суспільства й держави;

3) наявність спеціальних нормативних актів, які регулюють організацію й порядок проходження служби;

4) наявність системи військових звань, символіки та атрибутів, що характеризують військовослужбовця;

5) суворіша дисципліна та єдиноначальність під час проходження служби, а також особливий порядок притягнення до відповідальності військовослужбовця за вчинене правопорушення;

6) підвищені вимоги щодо прийому на службу (вік, стан здоров'я, освіта тощо) [13, с. 89].

Висновки. Отже, адміністративно-правовий статус військовослужбовця Збройних Сил України – це спеціальний адміністративно-правовий статус, регламентований нормативно-правовими актами, у яких визначено сукупність прав, обов'язків, адміністративно-правових гарантій, обмежень і заборон, елементів юридичної відповідальності військовослужбовця, а також система закріплених такими актами ознак, які визначають його місце й роль в адміністративних правовідносинах, що виникають під час проходження військової служби та вказують на відмінність від інших суб'єктів права. Означений статус є складним механізмом, адже має багатокомпонентну будову, що відображається в законодавчій системі нормативно-правових актів. Більш детально його можна визначити на підставі військової посади, яку займає військовослужбовець.

Короткий огляд елементів адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України дає підстави виокремити такі ознаки такого статусу:

1) є похідним від загального правового статусу людини та громадянина;

2) виникає на підставі такого юридичного факту, як проходження військової служби в Збройних Силах України;

3) тісно пов'язаний із видом служби, яку проходить військовослужбовець, тобто з державною службою особливого характеру, що дає можливість указаному суб'єкту застосовувати спеціальні методи й засоби вирішення поставлених завдань;

4) відображає його становище в адміністративно-правових відносинах як публічної особи, що реалізує власні обов'язки й права, обумовлені військовою посадою в Збройних Силах України;

5) елементи адміністративно-правового статусу конкретизуються в нормах адміністративного законодавства, відповідно, їх особливостями є те, що обов'язкам і правам притаманна єдність, тобто права можуть являти собою категорію «правообов'язки»; наявність додаткових обов'язків, прав і гарантій; існування обмежень і заборон, не сумісних із проходженням військової служби; специфічність заходів юридичної відповідальності тощо;

6) детальна регламентованість такого статусу.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 тисяч слів / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ-Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Александров В.М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2008. 182 с.
3. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–97.

4. Кириленко В.І. Соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. *Основи законодавства України*: підручник. Вінниця: Нова книга, 2002. С. 280–321.
5. Пашинський В.Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ, 20007. 22 с.
6. Корж І.Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2004. 20 с.
7. Адміністративне право України. Академічний курс. Загальна частина: підручник: у 2 т. / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Юридична думка, 2004. Т. 1. 584 с.
8. Добкін М.М. Адміністративно-правовий статус виконавчих органів міських рад: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2009. 26 с.
9. Гусар О.А. Адміністративно-правовий статус персоналу державного управління. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 116–123.
10. Коваль В. Елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 11. С. 92–95.
11. Коваль В. Правові гарантії як самостійний елемент адміністративно-правового статусу військовослужбовців: теоретично-практичний аспект. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 2 (14). С. 39–43.
12. Вернигора В.В. Адміністративно-правове забезпечення службової дисципліни та законності у військових формуваннях України під час особливого періоду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2018. 229 с.
13. Петров А.Н. Субъекты административного права: учебное пособие. Тюмень: Тюменский юрид. институт МВД РФ, 2006. 128 с.

Ищенко С. А. Понятие и признаки административно-правового статуса военнослужащего Вооруженных Сил Украины

Аннотация. Статья посвящена вопросу административно-правового статуса военнослужащего Вооруженных Сил Украины, в частности его понятию и признакам. Выяснено содержание таких правовых категорий, как статус, правовой статус, административно-правовой статус, военнослужащий. Рассмотрена структура административно-правового статуса военнослужащего и охарактеризованы его элементы. Обобщены признаки, которые наполняют административно-правовой статус военнослужащих. Дано определение административно-правового статуса военнослужащего Вооруженных Сил Украины и выделены признаки такого статуса.

Ключевые слова: административно-правовой статус, военнослужащий, Вооруженные Силы Украины, правовой статус военнослужащего, статус.

Ischenko S. The concept and features of the administrative and legal status of a military man of the Armed Forces of Ukraine

Summary. The article is devoted to the issue of the administrative and legal status of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine, in particular its concept and characteristics. The content of such legal categories as status, legal status, administrative and legal status, soldier has been clarified. The structure of the administrative and legal status of a serviceman is considered and its elements are characterized. Signs that fill the administrative and legal status of military personnel are summarized. The definition of the administrative-legal status of a soldier of the Armed Forces of Ukraine is given and the signs of such status are highlighted.

Key words: administrative and legal status, soldier, Armed Forces of Ukraine, legal status of a soldier, status.